TÜRK COĞRAFYA KURUMU
KİTAPLARI SERİSİ, YAYIN NO: 13

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

İSTANBUL

İLİNİN COĞRAFYASI

TÜRK COĞRAFYA KURUMU

TÜRK COĞRAFYA KURUMU YAYIN NO: 13

CUMHURİYETİMİZİN 100. YILI ANISINA

İSTANBUL

İLİNİN COĞRAFYASI

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

TÜRK COĞRAFYA KURUMU YAYIN NO: 13

İSTANBUL

İLİNİN COĞRAFYASI

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

Grafik-Tasarım
Şinasi AKGÜN

Kapak Fotoğrafları
Ahmet ERTEK

Yayıncı
Türk Coğrafya Kurumu

Basım Yeri
www.tck.org.tr (e-kitap)

Yayın Tarihi: Aralık 2023

İSBN: 978-975-6686-13-3
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 63949

Türk Coğrafya Kurumu üyelerinden oluşan yazarların katkılarıyla hazırlanmıştır.

Bu kitapta yayınlanan yazı, fotoğraf, tablo ve şekillerin her hakkı saklı olup, Türk Coğrafya Kurumu'a aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Tamamı internetten indirilip izinsiz çoğaltılamaz. Fotokopi çekilemez. Kitap içindeki bölümlerin sorumluluğu yazar/yazarlara aittir.

ÖNSÖZ

Demokrasi ile yönetilen ülkelerin yönetim biçimlerine bakıldığında genelde eyalet sistemi ya da vilayet sistemi ile yönetildikleri görülür. Ülkemizin Başkanlık Sistemi ve TBMM'de temsil olan milletvekilleri ile yönetildiği, vilayetler bazında ise valilikler tarafından idare edildikleri malumdur. Bu gerekçelerle kurumsal kimliğimizle biz coğrafyacılar, 2016 yılında başlattığımız iller (vilayetler) serisi projemizin dördüncüsü olan İSTANBUL ile devam etmek istedik. Daha önce ayrı ayrı yaklaşık 300'er sayfalık "Ordu İli Coğrafyası, 2018; Nevşehir İli Coğrafyası, 2019 ve Edirne İli Coğrafyası, 2022" kitaplarımızın katkıları gün geçtikçe daha iyi anlaşıldığı ve belirtilen o illere ciddi bilimsel destekler sağladığı kanısını taşıyoruz.

İstanbul'un tarihi, Yenikapı'daki Theodosius Limanı kazılarıyla gün ışığına çıkan Neolitik çağ yerleşimiyle, 8500 yıl geriye uzanmış, bu süreçte kentin geçirdiği kültürel, sanatsal, jeolojik değişim ve kent arkeolojisi hakkında yeni bir dönem açılmıştır. İstanbul 3 büyük imparatorluğa başkentlik yapmış kadim bir şehirdir. M.S. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu çok genişlemiş; İstanbul, stratejik konumundan dolayı, İmparator Büyük Konstantin tarafından Roma'nın yerine yeni başkent olarak seçilmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda yıkılması nedeniyle, uzun seneler Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans'ın) başkenti olmuştur. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden 1923 yılına kadar İstanbul, 470 sene boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu parçalanırken; iç ve dış düşmanlar kendi payları için mücadele ederken; Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milletinin desteğini alarak, silah arkadaşları ile birlikte, vatan toprağının kurtarılması için mücadeleye girişmiştir. Milletin iradesi ile kazanılan Kurtuluş Savaşını takiben; Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. 100 yıllık Cumhuriyetimizin genç kenti Ankara başşehirlik görevini üstlendi ise de, İstanbul'un önemi değiştirmemiştir. İstanbul halen ülkemizin ekonomi, kültür, sanat, turizm, eğitim, sağlık, ticaret ve finans başkentliğini sürdürmektedir. Asya ve Avrupa gibi iki kıta üzerinde kurulan dünyanın nadir şehirlerinden biri olan İstanbul, ilk kuruluşundan günümüze halen Dünya'nın 10 büyük kenti arasında sayılır.

Boğaziçi, Haliç, Tarihi Yarımada, Kız Kulesi, Galata Kulesi, Topkapı Sarayı, Sultanahmet, Ayasofya, Fatih Camisi, Süleymaniye Camisi ve Külliyesi, Kapalı Çarşı ve Mısır Çarşısı, Gülhane Parkı, Boğaz köprüleri, Marmaray ve Avrasya Tüneli denildiğinde ülkede yaşayan herkesin aklına hemen **İSTANBUL** gelir. Çünkü **İSTANBUL**, aynı zamanda bir **DÜNYA MARKASI İLİMİZ**'dir.

Bizler, 2023 yılının başlangıcında, ülkemizin farklı coğrafya bölümleri akademisyenleri ve öğretim üyeleri olarak, bir araya gelerek Coğrafya Sistematiği içinde kendi ihtisas dallarımıza dayanarak "İSTANBUL İLİNİN COĞRAFYASI" kitabını bölümler halinde yazmaya karar verdik. İlk iki kitapta her bir bölümü birer öğretim üyesi yazmayı üstlenmişti. Bu dördüncü kitapta, iki bölüm hariç tek yazarlı olmasını istedik. Hatta ortak özelliğimiz hepimizin İstanbul Üniversitesi mezunu olmamız idi. Aramızda coğrafyacılar dışında, jeolog bir dostumuza da ilk bölümde İstanbul İlinin Jeolojisi konusunu onun kaleme almasını rica ettik. Bizi kırmamıştır, desteğiyle sağolsun. Böylece tamamı İstanbul Üniversitesi mezunu olan yazarlarımız, kendi ihtisas konularında İstanbul İlinin coğrafi özelliklerini kaleme almışlardır. Böylece, Böylece, biri iki bölümden sorumlu 16 yazarın bilimsel birlikteliği ve ciddi çabalarıyla bu kitap ortaya çıkarılmış oldu.

4 ana bölüm başlığı ve bunların içinde toplamda 15 konudan oluşan **İSTANBUL İLİNİN COĞRAFYASI** isimli kitabımızın bölüm başlıkları ve bölüm yazarları sırasıyla şöyledir: **1.BÖLÜM: İSTANBUL İLİNİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ** başlığı altında; (1) İstanbul İlinin Jeolojisi, Prof. Dr. Okan TÜYSÜZ; (2) İstanbul İlinin Jeomorfolojisi, Doç. Dr. T.Ahmet ERTEK; (3) İstanbul İlinin Hidrografik Özellikleri, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa UTLU; (4) Doğu ile Batının Buluştuğu İstanbul'un Kuzeyden Güneye İklim Özelliği, Prof. Dr. Barbaros GÖNENÇGİL; (5) İstanbul İlinin Biyocoğrafyası, Prof. Dr. Nurten GÜNAL; **2.BÖLÜM: İSTANBUL İLİNİN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ** başlığı altında; (6) İstanbul İlinin Nüfus Özellikleri, Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN; (7) İstanbul İlinin İdari Teşkilatının Kuruluş ve Gelişimi, Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI; (8) İstanbul Şehri, Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN; **3.BÖLÜM: İSTANBUL İLİNİN EKONOMİK FAALİYETLERİ** başlığı altında; (9) İstanbul İlinde Tarımsal Faaliyetler (Arazi Kullanımı – Bitkisel Üretim – Hayvancılık), Prof. Dr. Süheyla AKOVA; (10) İstanbul'da Sanayinin Gelişimi, Prof. Dr. Mesut DOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Müjde AYDOĞDU; (11) İstanbul İlinin Ulaşım Özellikleri, Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI; (12) İstanbul'da Turizm ve Özellikleri, Prof. Dr. İsmet AKOVA; **4.BÖLÜM: İSTANBUL İLİNİN TARİHİ VE KÜLTÜREL COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ**; başlığı altında; (13) İstanbul'un Tarihi Coğrafyası, Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN; (14) İstanbul İlinin Kültürel Faaliyetleri ve Coğrafi İşaretleri, Dr. Öğr. Üyesi Güven ŞAHİN ve son olarak (15) 18. ve 19. Yüzyıl Seyahatnamelerinde İstanbul, Dr. Faruk SARIUSTA ve Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN'dır. Böyle coğrafi, tarihi ve kültürel zenginliklerle dolu bu şehre ve iline yaraşır bir şekilde, adı geçen bu zengin yazar kadrosu büyük emek vermiştir. Titizlikle bölümlerini kaleme almışlardır. Kendilerine ciddi destek ve gayretlerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

2023 yılı itibariyle, Cumhuriyetimizin 100. Yılı kutlama çalışmalarına, bir yönüyle bizim katkımızın İSTANBUL ile taçlanmasını istedik. Galiba başardık da… Önümüzdeki yıllarda bunu mutlaka henüz

yazılmayan diğer iller takip edecektir. İllerimizin coğrafya kitaplarının yazımı devam edecektir. Tamamını bitirebilmek için daha yolun çok başındayız, bunu hepimiz iyi biliyoruz. Yorulmadan tamamlama gayreti içinde olacağız. Şimdilik 4 il oldu. Aynı doygunlukta kitaplarımızı, 81 vilayete en kısa zamanda tamamlamak zannımca hepimizin ortak görüşü ve hedefidir. Hatta gelecek yıllarda Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Antalya başta olmak üzere, büyükşehirlerimizin ve diğer illerimizin coğrafya kitaplarının yazılması planlar çerçevesindedir.

Bir de neden kitabın editörlüğünü üstlendin? Sorusu akla gelebilir. Bu, öncelikle metin yazarı akademisyen arkadaşlarımın destekleri ve güvenleriyle oldu. Yıllardır çoğunluğumuz İstanbul üzerine ihtisas dallarımıza dayalı bilimsel çalışmalar yapmıştık. Bunları ortaya çıkarmak hepimizin büyük ödevi oldu. Benimse, başta Tarihi Yarımada'da Süleymaniye'de doğmuş olmam, burada üniversitede coğrafya okumam ve yine yıllarca bu şehirde akademisyenlik yapmam İstanbul'a olan bir vefa borcum olarak kabul edilebilir. Son olaraksa 9.Türk Coğrafya Kurumu Başkanı olarak (14 Kasım 2009 – 23 Haziran 2023 arası) Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan Kitabı olarak böyle kitabın yazılmasıyla hasletlerimden biri daha bilimsellik, kurumum ve şahsım adına gerçekleşmiş oldu.

Kitabımızı dijital ortam için titizlikle hazırlayan ve ilk kitaplardaki gibi dizgisini yapan kıymetli dostumuz grafiker Şinasi AKGÜN'e çok teşekkür ederiz. Sağolsun, kitabımızı kısa sürede ortaya çıkartmak için büyük emek harcadı.

Bu kez de hepimiz e-kitap olsun, dijital ortamda **İSTANBUL İLİ COĞRAFYASI** kitabımızı herkes internetten okusun istedik. Bu nedenle bu kitabın yayımlanmasının önerisini Mart 2023'de kendilerine götürdüğümde; Türk Coğrafya Kurumu'nun kıymetli Yönetim Kurulu Üyeleri heyecanla ve tereddütsüz oybirliğiyle destek verdiler. Hepsine sonsuz teşekkür ederim. Çünkü bir il coğrafyası kitabımız daha internet ortamında yerini bulacak ve www.tck.org.tr isimli kurum internet sitesindeki Türk Coğrafya Kurumu Kitapları bölümünde yerini alacaktır. Bu nedenle mutluluğumuz bir kez daha **İSTANBUL** adına sonsuzdur. İyi okumalar. Sağlıkla kalın, hoşçakalın.

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi
ORCID No: 0000-0002-9857-4832
31.12.2023, İstanbul.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ III

BÖLÜM 01 **İSTANBUL İLİNİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ** 01

(1) İstanbul İlinin Jeolojisi *01–40*
Prof. Dr. Okan TÜYSÜZ / *İstanbul Teknik Üniversitesi*

(2) İstanbul İlinin Jeomorfolojisi *41–80*
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK / *İstanbul Üniversitesi*

(3) İstanbul İlinin Hidrolojik Özellikleri *81–100*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa UTLU / *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*

(4) Doğu ile Batının Buluştuğu İstanbul'un Kuzeyden Güneye İklim Özelliği *101–108*
Prof. Dr. Barbaros GÖNENÇGİL / *İstanbul Üniversitesi*

(5) İstanbul İlinin Biyocoğrafyası *109–140*
Prof. Dr. Nurten GÜNAL / *Marmara Üniversitesi*

BÖLÜM 02 **İSTANBUL İLİNİN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ** 141

(6) İstanbul İlinin Nüfus Özellikleri *141–168*
Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN / *İstanbul Üniversitesi*

(7) İstanbul İlinin İdari Teşkilatının Kuruluş ve Gelişimi *169–194*
Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI / *İstanbul Üniversitesi*

(8) İstanbul Şehri *195–214*
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN / *İstanbul Üniversitesi*

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 03 **İSTANBUL İLİNİN EKONOMİK FAALİYETLERİ** 215

(9) İstanbul İlinde Tarımsal Faaliyetler (Arazi Kullanımı-Bitkisel Üretim-Hayvancılık) *215-258*
Prof. Dr. Süheyla AKOVA / *İstanbul Üniversitesi*

(10) İstanbul'da Sanayinin Gelişimi *259-284*
Prof. Dr. Mesut DOĞAN / *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Müjde AYDOĞDU / Malatya - İnönü Üniversitesi

(11) İstanbul İlinin Ulaşım Özellikleri *285-318*
Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI / *İstanbul Üniversitesi*

(12) İstanbul'da Turizm ve Özellikleri *319-352*
Prof. Dr. İsmet AKOVA / *İstanbul Üniversitesi*

BÖLÜM 04 **İSTANBUL İLİNİN TARİHİ ve KÜLTÜREL COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ** 353

(13) İstanbul'un Tarihi Coğrafyası *353-374*
Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN / *İstanbul Üniversitesi*

(14) İstanbul İlinin Kültürel Faaliyetleri ve Coğrafi İşaretleri *375-408*
Dr. Öğr. Üyesi Güven ŞAHİN / *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*

(15) 18. ve 19. Yüzyıl Seyahatnamelerinde İstanbul *409-438*
Dr. Faruk SARIUSTA / *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN / *İstanbul Üniversitesi*

TÜRK COĞRAFYA KURUMU

www.tck.org.tr

E-ISBN: 978-975-6686-13-3

BÖLÜM 13

İSTANBUL'UN TARİHİ COĞRAFYASI

Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN[1]

[1] İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
mustafa.kahraman@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Bu bölümde İstanbul Şehrinin kuruluşundan 19.yy'a kadar olan süre içinde İstanbul şehrinin gelişimi ele alınacaktır. Çalışmada ilk etapta MÖ 7.yy'a kadar olan dönemde İstanbul İli sınırları içindeki yerleşmelerden bahsedilmiş ve çoğu kaynak tarafından İstanbul'un ilk nüvesi olarak kabul edilen Bizantion Şehrinin sit özellikleri ele alınmıştır. Sonrasında kronolojik bir düzen takip edilerek İstanbul Şehrinin gelişimi ve değişimi üzerinde durulmuştur.

İstanbul'un tarihi coğrafyası dokuz bin yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Üstelik bu süre zarfında şehir kesintisiz ve yoğun bir şekilde yerleşilmiştir. Dolayısıyla şehrin kurulduğu sit çok katmanlı bir yapıdadır. Bu çok katmanlı yapıyı kısıtlı sayfa sayısında açıklayabilmek adına oldukça sınırlı sayıda konu ve anekdot üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte her bir dönem için şehrin gelişimi, imajı, arazi kullanımı gibi konular üzerinde yoğunlaşırmıştır.

1. İlk Yerleşmeler

İstanbul Şehrinin kuruluşu birçok kaynak tarafından MÖ 7.yy'da kurulmuş olan Bizantion kentine dayandırılmaktadır (Pasinli, 2007: 150; Arslan, 2009: 24; Dursun, 2010: 105). Ancak bu durum, İstanbul'da Bizantion'dan önce yerleşilmediği anlamına gelmez. İstanbul İl sınırını baz alırsak İstanbul'un yerleşme tarihini Paleolitik Çağa kadar götürmek mümkündür (Şekil 1). Eğer Tarihi Suriçi bölgesini İstanbul olarak düşünürsek Yenikapı kazıları ile birlikte yerleşme tarihini Neolotik Çağa (MÖ 8000'ler) kadar geriye götürebiliriz. İstanbul bölgesindeki yerleşme tarihinin bu kadar eskiye gitmesi beklenen bir durumdur. Çünkü İstanbul'un bulunduğu saha karadan Anadolu ve Balkanlar, denizden ise Ege ve Karadeniz kültürlerinin kesiştiği noktadadır. Bu özelliği ile bir geçiş noktası konumundadır.

Şekil 1'de görüldüğü gibi İstanbul İlinde MÖ 7.yy'dan çok daha eski dönemlere dair arkeolojik buluntular mevcuttur. Bununla birlikte İstanbul Şehrinin başlangıcı Orta Yunanistan'dan gelen Megaralılara dayandırılmaktadır (Tekin, 2001: 8; Bayrı, 1972:5; Arsever, 1989: 30). Bunun sebebi yerleşme ile şehir kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olmasıdır. Antik Çağda yerleşme sahadaki kültürel yapıyı ifade ederken, şehir para basılan, surlar ile çevrenmiş, bir akropol ve yönetim sisteminin olduğu bir organizasyonu ifade eder. Ayrıca, küresel çapta ilk şehirlerin Paleolitik Çağ ve Neolitik Çağ'dan çok daha sonra, MÖ 3000'lerde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Kaplan, 2004: 32).

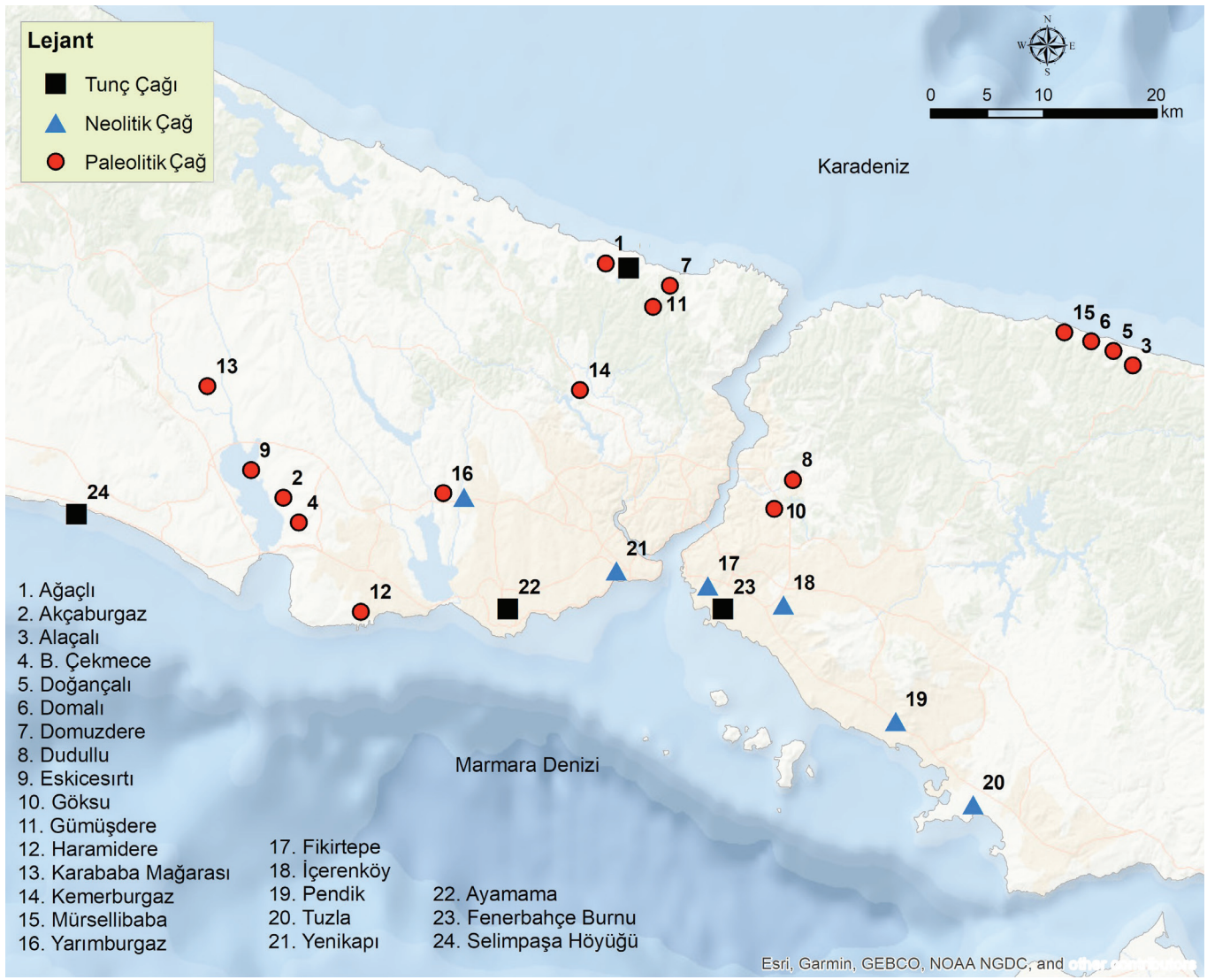
2. Bizantion Şehrinin Sit Özellikleri

Bizantion Şehri, Ege dünyasında MÖ 8.yy'da başlayıp, MÖ 7. yy ile birlikte ivme kazanan yeni pazar arayışının muhtemel bir sonucu olarak kurulmuş bir ticaret kolonisiydi. Herodotos'a göre, Bizantion"un, Kalkhedon"dan (günümüzdeki Kadıköy) on yedi yıl sonra yani MÖ 660 yılında kurulmuştur (Tekin, 2001:3-5). Yazılı antik kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre Bizantion günümüzde Topkapı Sarayının bulunduğu saha da, yani İstanbul'un birinci tepesi olan Sarayburnu'nda kurulmuştur (Şekil 2).

Bizantion kurulduğu saha bakımında elverişli bir mevkidedir. Şehrin bulunduğu sitin konumu ve fiziki coğrafya özellikleri, o dönem için bir şehrin kurulmasında en önemli etkenlerden biri olan kent savunmasında avantaj sağlamaktadır. Bizantion kenti hâkim bir tepede kurulmuştur. Bulunduğu saha denizden itibaren ilk 14 metreye kadar hafif eğimli, 14-35 metrelerde eğimli ve 35 metreden sonra tepe üzerinde kısmen düz bir alandır (Şekil 3).

Bizantion Şehrinin savunma için elverişli olmasında yarımada da kurulmuş olması da etkilidir. Kara saldırıları sadece yarımadanın kara ile bağlantılı olan batı kısmından gelebilirdi. Denize bakan kısımlar şehrin daha kolay korunabilen kısımlarıdır. Denizden yapılan bir saldırıda düşman gemileri uzaktan

Şekil 1. İstanbul İlindeki Arkeolojik Yerleşmeler

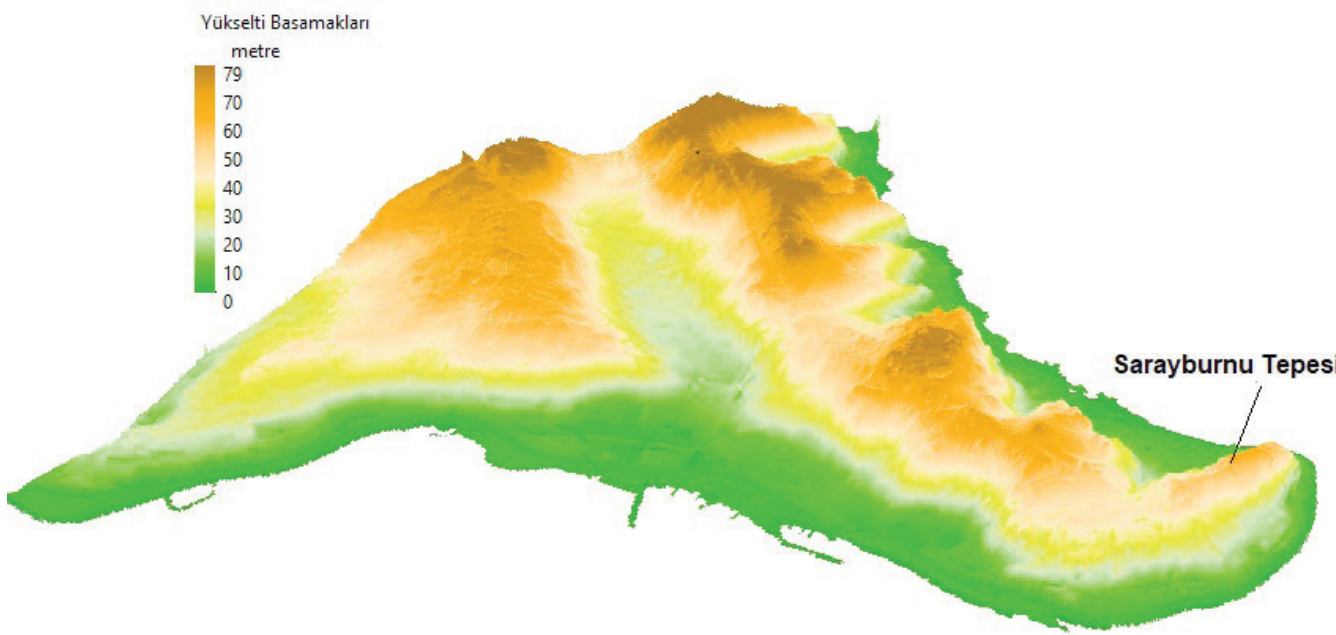

Kaynak: *Özdoğan, 2016: 18.'a göre hazırlanmıştır*

Şekil 2. Bizantion'un Sit Alanı

Şekil 3. Tarihi Yarımada

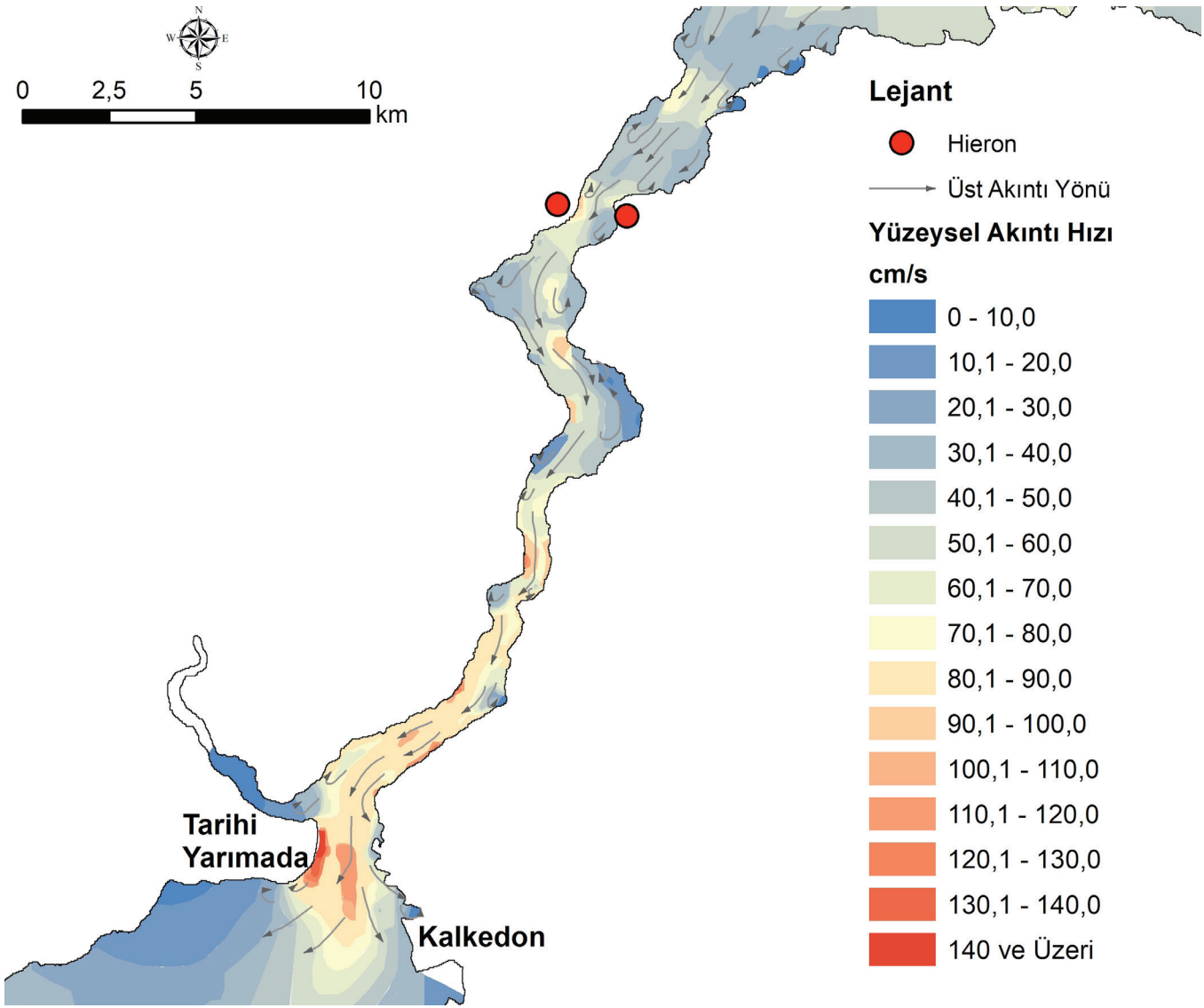
Not: *Şekil 2 metre çözünürlüklü DEM(Dijital Elevation Model) üretilmiş olup, Suriçi bölgesinin topografyasını daha net anlaşılabilmesi için üç katına kadar abartılmıştır.*

görülebilir. Ayrıca denizden yapılan saldırı karadan yapılan saldırılara göre ikmali zor, zaman alıcı ve pahalıdır. Tarihi Yarımadanın bir diğer özelliği ise karşı kıyının kısmen yakın olmasıdır. Bu Roma Dönemi İstanbul'unda deneyimlendiği gibi iki kıyı arasında zincir çekilerek şehir savunmasını kolaylaştıran bir duruma olanak verir.

İstanbul'un savunmasında dikkat çeken bir diğer durum ise yarımada etrafındaki akıntıdır. Bizantion şehrinin kurulduğu saha boğaz boyunca olan akıntının en şiddetli olduğu yerdir. Bu durum zaten hakim tepede bulunan Bizantion Şehrinin savunmasını daha da kolaylaştıran bir etken haline getirmektedir (Şekil 4). Yukarıda anlatılan tüm bu avantajlar orta çağ boyunca da önemini korumuştur. Bu nedenledir ki günümüzdeki İstanbul Kara Surları, Haliç ve Marmara Surlarına göre daha mukavemetli inşa edilmiştir.

Biyazntion'un bulunduğu saha ekonomik şartlar bakımından da elverişli konumdaydı. Her şeyden önce Karadeniz ile Akdeniz arasında bir geçiş noktasındaydı. Antik kaynaklardan elde edilen bilgilere göre boğaz akıntılarını kullanan Bizantionlu gemiciler hızlı bir şekilde kuzeyde Karadeniz'e güneyde Ege dünyasına ulaşabiliyorlardı. Enerji kaynaklarının kısıtlı olduğu ve ekonomik faaliyetlerin büyük oranda kas gücüne dayandığı bir dönemde bu önemli bir avantaj sağlamaktaydı.

Şekil 4. Yıllık Ortalama Yüzeysel Akıntı Hızı

Kaynak: *Öztürk ve Ark. (2017) ve URL 2*

Şehrin bulunduğu sahanın ticaret-ulaşım için bir diğer özelliği ise korunaklı limanlara sahip olmasıdır. Antik kaynakların bildirdiğine göre Karadeniz ticareti yapan gemiler şehrin liman olanaklarından faydalanmakta ve şehre liman vergisi ödemekteydi (Demir, 2001:9).

Şehrin topografik özellikleri ticaret üzerinde de etkili olmuştur. Antik Bizantion kentinin idari hinterlandı Boğazın Karadeniz çıkışına kadar olan kıyılardır. Anadolu Yakası ise Başka bir Yunan kolonisi olan Kalkedon şehrinin etki sahasındaydı. Boğaz kıyılarının bir birine yakın olması sebebiyle Bizantim Hieronu ve Anadolu Hieronu arasında bir zincir çekilebilmiş (Şekil 4) ve bu yolla boğaz ve Karadeniz ticaret yolunu daha kolay kontrol altına almak mümkün olmuştur (Lordoğlu, 2019: 100). Benzer bir uygulamanın Kız Kulesi ile Sarayburnu arasında da yapıldığına dair araştırmalar vardır (Genç, 2009: 11-12).

Antik yazarlara göre boğaz akıntısının Bizantion Kentine kattığı bir diğer önemli avantaj boğazdan gelen palamut akınlarının Halic'e gelmesini sağlamaktı. Haliç için günümüzde bile kullanılan "altın boynuz" lakabındaki altın sıfatı buradaki su canlılarının çeşitliliği ve bolluğu sebebiyle söylenmiştir. Durgun ve sığ bir denizel ortama sahip olan Haliç modern zamanlara kadar bol ve çeşitli deniz ürünlerine sahipti (Gökdaş, 2006:14). Diğer taraftan boğaz ve hatta Haliç'te yunuslarında varlığı da önemli bir ekonomik kaynak olduğunu düşünmek mümkündür. Yunus balığı yemek için değil ama vücutlarında bulunan yağ sebebiyle aydınlatılmada kullanılmaktaydı. Türüne göre değişmekle birlikte 4-5 cm kalınlığında yağ tabakası bulunmaktadır. Ortalama büyüklükteki bir yunusun (62-72 kg) vücudundan yazın 20 kg kışın ise 40 kg kadar yağ elde etmek mümkündür. Bu yağlar kandiller aracılığı ile aydınlatmada kullanılmaktaydı (Zengin, 2008: 8). Bizantion Şehri için su canlılarının önemli olduğunu ve bu önemin uzun bir süre koruduğunun delili olarak Bizantion ve Konstantinpolis şehrinde kullanılmış olan paraları örnek gösterebiliriz (Şekil 5).

Şekil 5. Bizantion ve Konstantinpolis Şehrinin Kullandığı Sikkeler

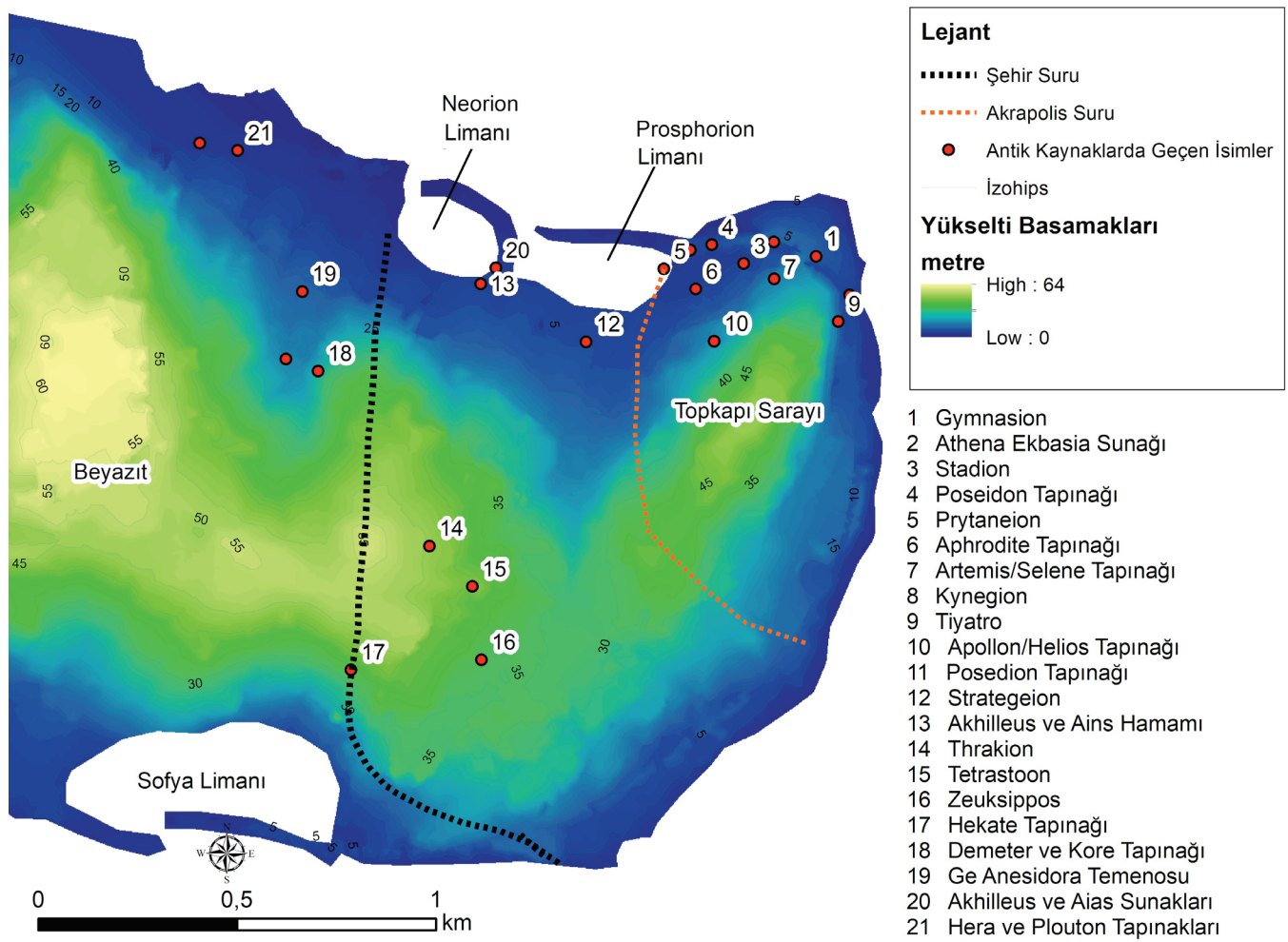
a. *için kaynak Lordoğlu, 2015:179*
b. *için kaynak: Url 1.*

Soldaki (a) gümüş drahmi MÖ. 4.yy'a tarihlenmektedir. Sikkenin ön yüzündeki inek resmi tarımın, ineğin altındaki yunus ifadesi ise balıkçılığın önemini sergilemektedir (Tekin ve Yacı, 2023: 76). Sağdaki (b) sikke ise MS 3.yy'a tarihlenmekte olup paranın arka yüzünde ortada bir yunus, alt ve üstünde palamut ya da yunusun büyüklüğünden hareket edilirse ton balığı olarak da yorumlanabilecek balık figürleri bulunmaktadır.

3. Bizantion Şehri (MÖ 7.yy- MS 4. yy)

Bizantion Şehrinin kurulduğu dönemden MS 4 yy'a kadar olan süre içerisinde şehre dair bilgilerimiz kısıtlıdır. Bununla birlikte sınırlı da olsa arkeolojik verilerden ve antik kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında şehrin klasik bir Yunan şehrine benzediği bilinmektedir. Şehrin çevresine göre yüksek mevkide günümüzde Topkapı Sarayının olduğu sahada bir akropol bulunmaktadır (Şekil 1). Şehrin akropol kısmı şehrin hem dini hem de idari merkezidir. Bu tepe üzerinde Posedion Tapınağı, Athena Ekbasda Sunağı, Dionysos Tapınağı, Artemus Selene Tapınağı, Apollon Tapınağı, Afrodit Tapınağı, Ahhilleus ve Aias Sunakları, Ge Anessidora Temenosu Gibi Dini Yapıların ve Tiyatro, Stadion, Gymansyum, Tetrastoon, Thrakion,

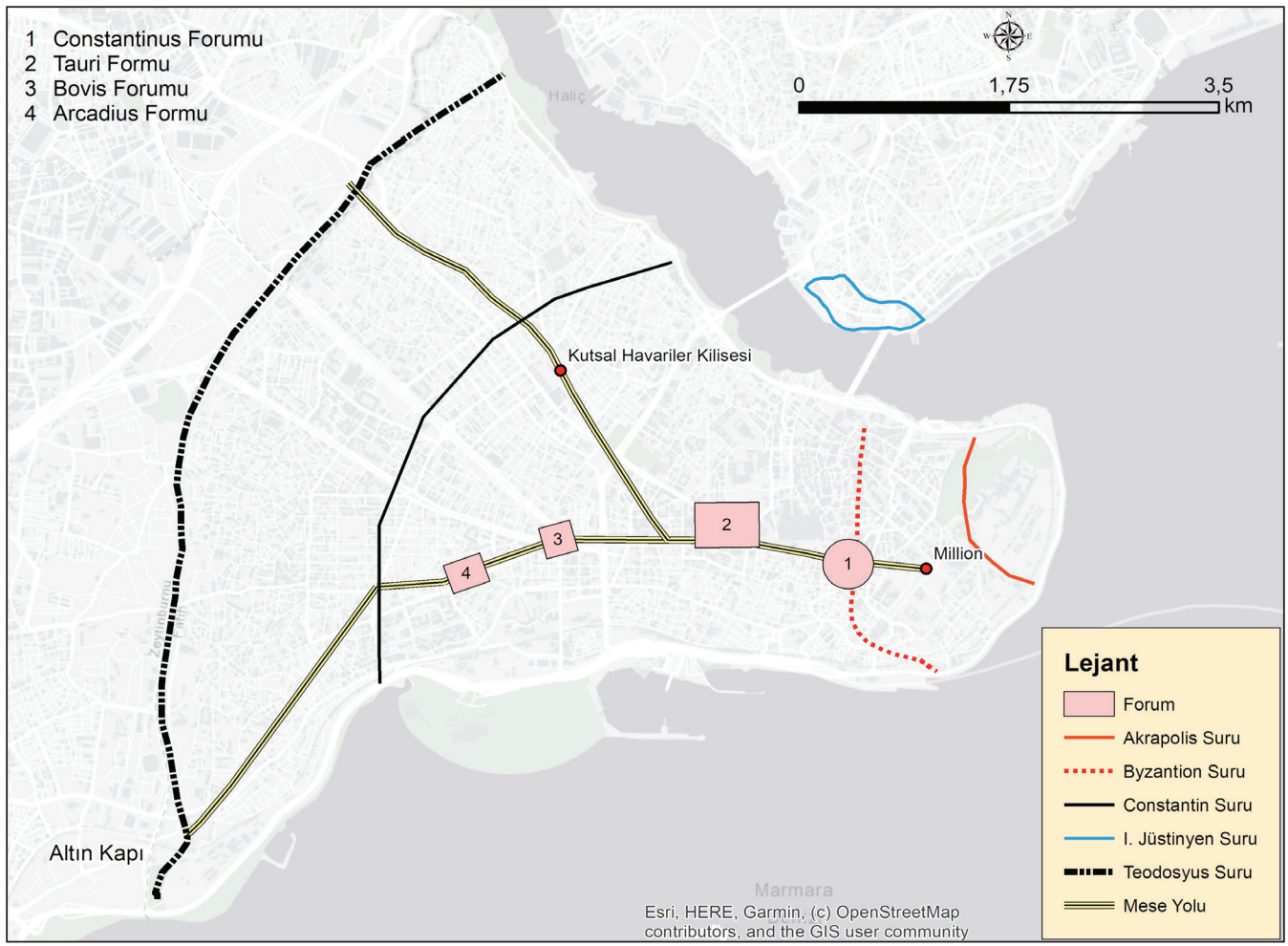
Şekil 6. Antik Kaynaklarda Tarif Edildiği Şekliyle Bizantion Şehrindeki Önemli Yapılar ve Konumları

Kaynak: *Lordoğlu, 2015; URL 4: Connor ve Elliott, 2003 göre hazırlanmıştır.*

Kynegion, Prytaneion, Zeuksippos (hamam), Strategeion gibi kamusal yapıların bulunduğu tahmin edilmektedir (Lordoğlu, 2015: Plan 5: 182) (Şekil 6). Byzanstion şehrinin genel görünümünde dikkat çeken bir diğer durum ise şehrin genel arazi kullanımındaki düzendir. Şehrin liman ve ticaret bölgesi yarım adanın Haliç kısmıdır. Antik kaynaklarda şehirde ve şehrin bölgesi dâhilinde bulunan İstanbul Boğazının batı kıyısında birçok limandan bahsedilmektedir. Ancak kaynaklarda en çok bahsi geçen limanlar günümüzde kara haline gelmiş olan Neorion ve Phosphorion limanlarıdır. Phosphorion Limanı günümüz-

Şekil 7. İstanbul Surları ve Mese

de Sirkeci Tren Garının kuzey kısmına tekabül eder. Neorion limanı ise Phosphorion limanın batısında günümüzde Bahçekapı olarak bilinen yerdir. Sophia ya da Julian limanı ise günümüzde Küçük Ayasofya'nın batısında Kadırga Meydanındadır. Yenikapı kazılarında da Bizantion Şehrinin erken dönemlerine tarihlenen kalıntılar bulunmuştur. Ancak antik kaynaklarda Yenikapı'daki limandan söz edilmemiştir (Lordoğlu, 2019: 173).

Akropolis surunun dışında varsıl kişilerin ikamet alanı olduğu düşünülmektedir (Ortaylı, 1977: 79). Seçkin kişilerin

oturdu sahanın gerisinde alt ve orta gelir grubundaki kişilerin ikamet alanları yayılmış olmalıdır. Şehrin, ikamet alanlarının batısında günümüzdeki Beyazıt civarında son bulduğu düşünülmektedir (Şekil 6). Bu düşüncenin arkasında Beyazıt civarında 1952 yılına kadar yapılan arkeolojik kalıntılarda çıkan nekropolis (mezarlıkların ve toplu mezarların bulunduğu saha) kalıntıları ve Yunan şehirlerinde nekropolislerin şehrin çeperinde kurulduğu bilgisidir. 1946-1952 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen fakültelerinin inşası sırasında bölgede MÖ 5.yy ile MS 3.yy'a tarihlenen 100 den fazla mezar steli ve 15 kadar lahitin varlığı bu sahanın Bizantion Şehrinin nekropolü olduğunu göstermektedir (Fıratlı, 1965: 268).

4. Konstantinpolis (4.yy-15.yy)

Kadim İstanbul Şehrinin kent tarihçiliği açısından kaderi MS 4.yy'dan itibaren değişmiştir. Bu yüzyılda Büyük Konstantin Bizantion şehrini Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti yapmıştır. Bu tarihten sonra ismi Konstantinpolis veya modern tarihçilerin kullandığı isimle "Bizans Şehri" olarak anılmaya başlanacaktır. Şehre yüklenen bu idari fonksiyon şehrin gelişmesinde ve şehrin kültürel peyzajındaki değişikliklerde önemli bir rol oynamıştır.

4. yy'dan 15. yy'a kadar geçen on asırlık dönemde şehir Tarihi Yarımadanın uç kısmından batı kısmına doğru genişlemiştir. Şehir geliştikçe yeni kara surları inşa edilmiştir. Konstantin zamanında Bizantion Kent surlarından yaklaşık 2 km batısında bir surla çevrilmiştir. Bu sur ile birlikte şehrin Suriçindeki kapladığı alan 3 katına kadar çıkmıştır (Şekil 7).

MS 5. yy'da ise şehir şu anda günümüzde varlığını devam ettiren başka bir sur duvarı inşa edilmiştir. 2. Teodosyus Surları olarak bilinen bu surların yapımı ile birlikte şehrin sur içinde kapladığı alan yaklaşık 7 km²'den 17 km² çıkmıştır. Bununla birlikte Tarihi Suriçi bölgesinin batı kısımları daha seyrek yapılaşmış olduğunun altını çizmek gerekir. Yine bu dönemde şehir idari olarak 14 bölgeye bölünmüştür (Çelik, 1998: 13). Bu bölgelerden biri XII Regio Sycena adıyla tarif edilen Pera (Karşı Yaka) bölgesidir. I. Jüstinyen döneminde (527-565) Peradaki surlar yenilenmiş ve genişletilmiştir. 10-11.yy Venediklilere imparatorun sağladığı imtiyazla ticaret hakkı tanınmıştır. 13.yy'da Bizansın 13. Bölgesi olma özelliğini yitirip Cenova Şehir Devletinin bir uzantısı haline gelmiştir (Baslo, 1998: 14).

Konstantinopolis şehrinin idari fonksiyon üstlenmesi mekânsal açıdan genişlerken aynı zamanda kültürel coğrafi görünüm olarak da değişikliğe uğramıştır. Kentin ana caddeleri Mısır'dan getirilen dikme taşlar, anı sütunları ve heykellerle süslenmiştir. Bu dönemin kent imajında dikkat çeken bir diğer durum ise ana caddeler ve meydanlardır. Bizantion kentinde gelişmeye başlayan Mese Yolu (Orta Yol), Bizans dönemine geliştirilerek Konstantinopolis'in ana omurgasını oluşturmuştur (Karakuyu, 2010: 37). Günümüzde mesenin tam güzergâhını belirlemek mümkün olmamakla birlikte tahmini bir güzergâh çizilebilir. Buna göre mesenin başlangıç noktası Ayasofya'nın önünde bulunan ve günümüzde sadece bir taş halinde kalan Roma döneminde tüm yolların başlangıç noktası olarak kabul edilen Million yapısıdır. Million anıtından Konstantinos Formunu(günüzde Çemberlitaş) geçerek Tauri Formuna(Günümüzde Beyazıt) ulaşırdı. Tauri Meydanından günümüzdeki Koska-Vezneciler civarında bir kolu kuzey kıvrılır ve bugünkü adıyla Fevzi Paşa Caddesini takip ederdi. Bir diğer kol ise Bovis ve Arkadius Forumu'nu geçerek günümüzdeki Yedikule Zindanlarındaki Altın Kapıya ulaşırdı. Ana yol dışındaki cadde veya sokakların bir birini dik açılarla kestiği grid sistemin hakim olduğu düşünülmektedir (Şekil 8).

Konstinpolis'in inşasında idari fonksiyon kadar önemli olan ve dönemin şehir hiyerarşisinde ön plana çıkmasını sağlayan bir diğer durum ise resmi din olarak Hristiyanlığın seçilmesidir. 4.yy'da Hristiyanlığın devlet dini olarak kabul edilmesinin mekânda yansımaları olmuştur. 5.yy'da şehrin güney batısında yapılan Studios Manastırı (454-463) Bizansın din, sanat ve

Şekil 8. 4.yy'da Bizans Kenti Rekonstrüksiyonu (Doğu Yakasından Görünüm)

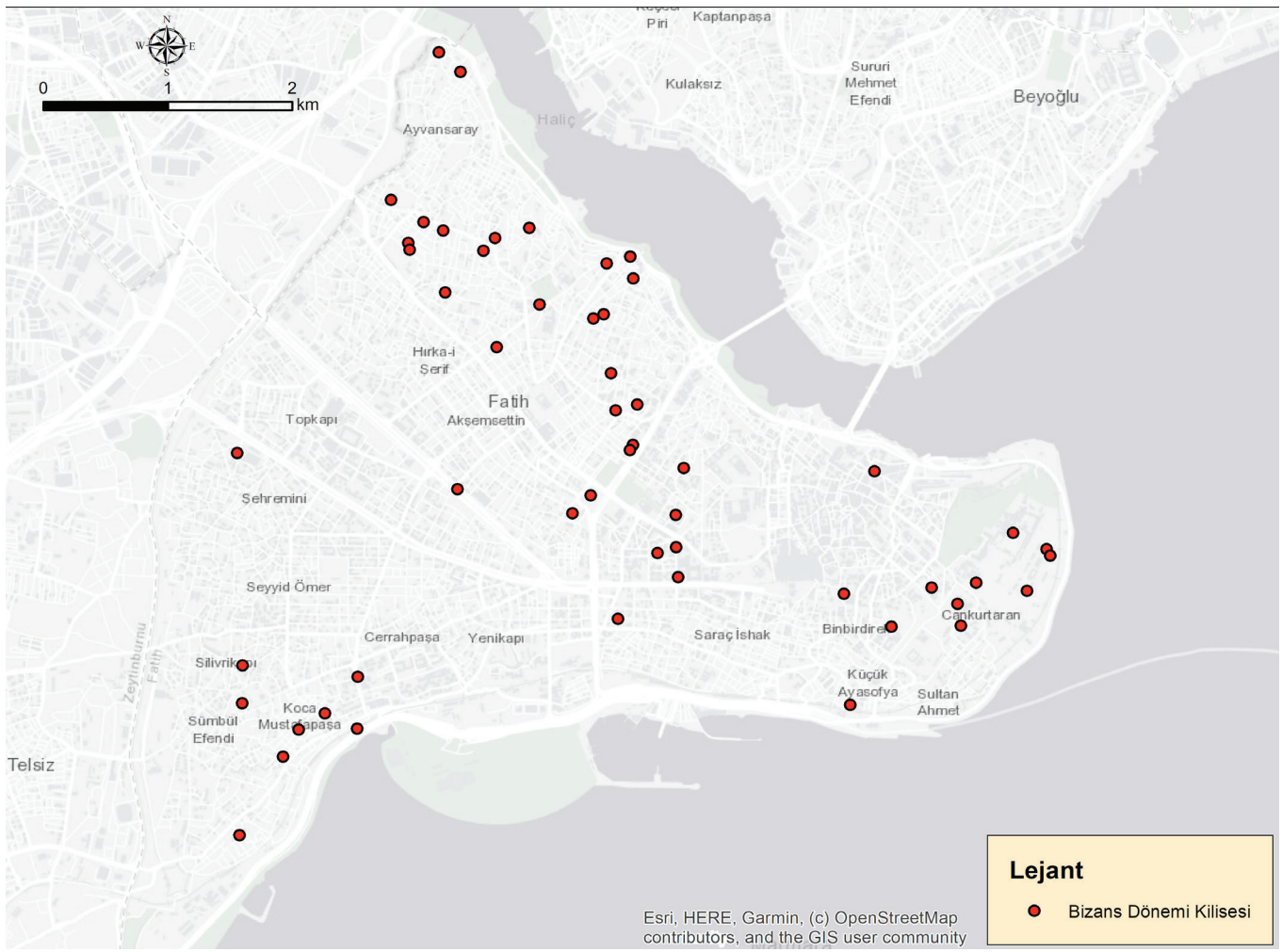

Kaynak: *URL 3. Piñar. https://shadowsofconstantinople.com/population-of-constantinople/*

politik hayatına önemli katkıları olmuştur (Karakuyu, 2010: 36). 6.yy'da inşa edilen Ayasofya Kilisesi Asırlarca Hristiyanlığın sembolü olarak görülmüştür. Ayasofya dışında sur içinde birçok kilise inşa edilmiştir. Günümüzde bu dönemden kalma kiliselerin bir kısmı yeni bir fonksiyon üstlenmiş, bir kısmı ortadan kalkmış bir kısmı da camiye çevrilmiştir (Şekil 9).

Bizans dönemi İstanbul'una ait rekonstrüksiyonlar incelenirken dikkat çeken kentsel yapılardan bir diğeri de sarnıçlardır. Tarihi Yarımada'da Likos ya da günümüzdeki adıyla Bayrampaşa Deresi dışında tatlı su yoktu. Başkent olarak seçilen ve nüfusu artan bir şehrin su ihtiyacını karşılamak gerekmekteydi. Bunun için o dönem için devasa bir su sistemi kurulmuş ve İstanbul şehrinin kuzey ve kuzey batısında bulunan yüksek rakımlı su kaynaklarından yerçekimi kullanılarak su getirilmiştir (Şekil 10, Şekil 11). Şehir büyüdükçe mevcut isale hatları zaman içinde İstanbul'dan daha uzak mevkilerdeki tatlı su kaynaklarını şehre taşımıştır. 4.yy'da günümüzdeki Pınaça'ya kadar uzanan isale hatları 5.yy'da günümüzdeki Kırklareli İlinin Pazarlı mevkiine kadar uzamıştır.

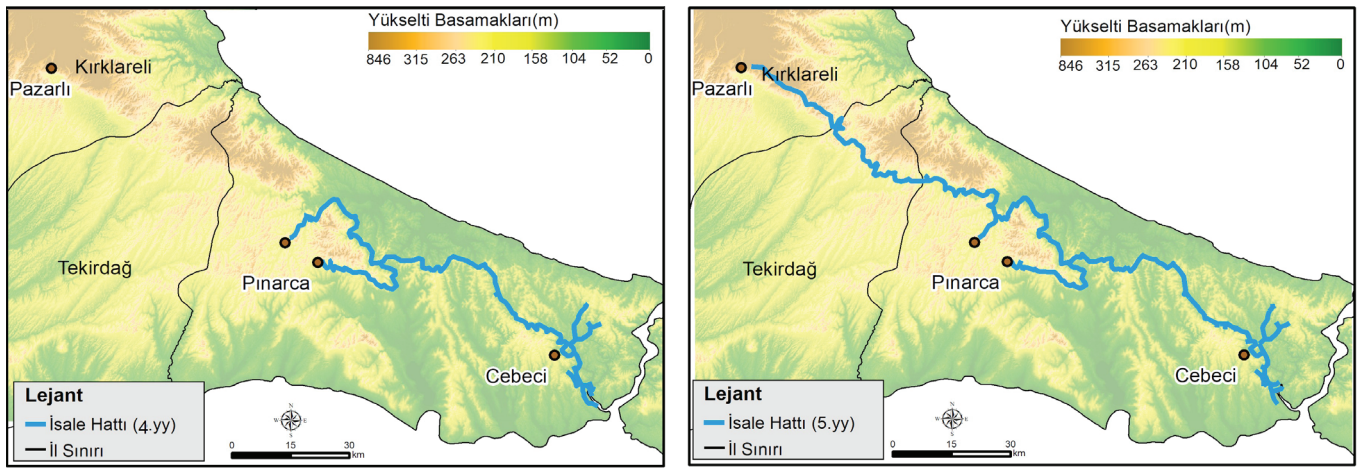
Şekil 9. Sur İçinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Kiliseler

Kaynak: *Öztepe, 2011: 11.'den tekrar çizilmiştir.*

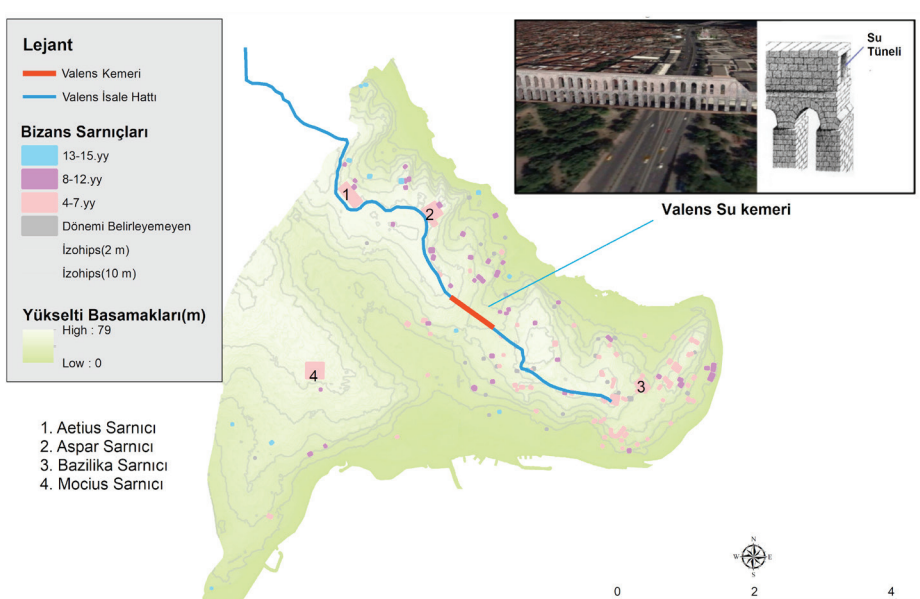
Konstantinpolis'e getirilen sular şehirde isale hatlarıyla açık ya da kapalı sarnıçlar ve çeşmelere aktarılmıştır. Bizans kent topografyasında Valens Su Kemeri (Bozdoğan Su kemeri), Aetius Sarnıcı, Aspar Sarnıcı, Bazilika Sarnıcı (Yerebatan Sarnıcı), Fileksenos Sarnıcı (Binbirdirek Sarınıcı) Mocius Sarnıcı(Çukur Bostan) gibi büyük ve daha küçük toplam 153 adet sarnıç (Altuğ, 2013: 45) ve çeşmeler ile kentin su ihtiyacı karşılanmıştır. Osmanlı döneminde bu sarnıçlar orijinal fonksiyonları ile kullanılmamış ancak isale hatları tamir ve eklemler ile İstanbul'a su taşımaya devam etmiştir.

Şekil 10. Çeşitli Dönemlere Ait İstanbul İsale Hatları

Kaynak: *Crow, 2015'den yararlanılarak çizilmiştir.*

Şekil 11. Bizans Dönemi İstanbulun'daki Sarnıçlar ve Valens İsale Hattı.

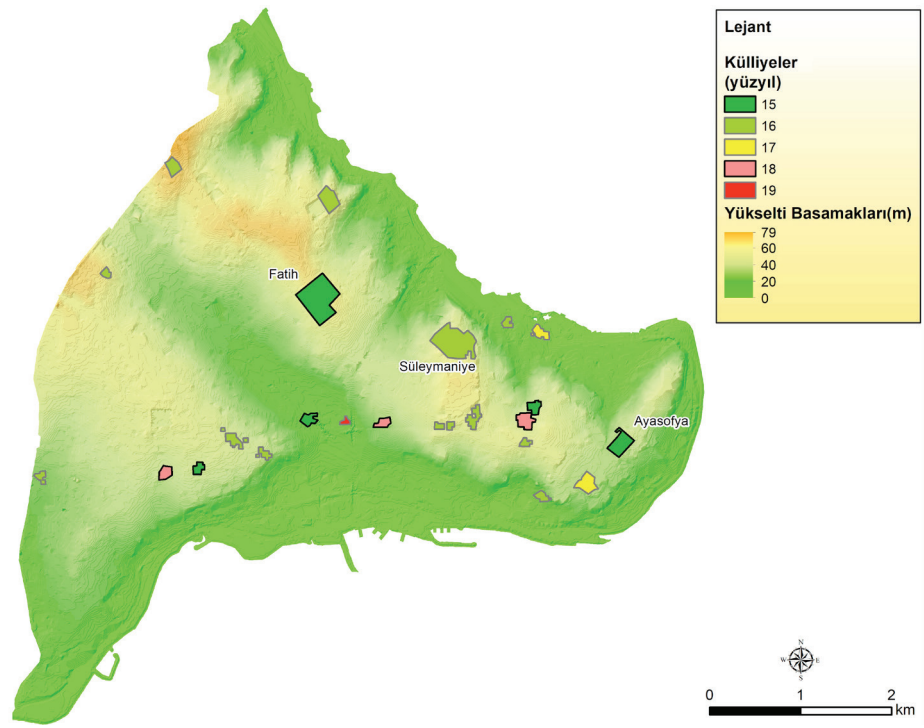
Kaynak: *Crow, 2015; Altuğ, 2013: 459; http://brewminate.com*

İsale hatlarının şehir içindeki konumu yerleşme üzerinde de etkili olmuştur. Bizans İparatorluğunun son dönemlerinde şehir oldukça hasar görmüştü. Şehrin idari sınıfı Blakherna Sarayı'na (günümüzdeki Tekfur Sarayı) taşınmıştır. Ayrıca manastırlar ve nüfus da şehrin kuzey batı köşesinde yoğunlaşmıştır. Magdalino'ya göre bunun sebeplerinden biri tatlı suya yakınlık isteğidir (Magdalino, :115'ten aktaran, Kiper, 2015). Bu sav suyun yer çekimi etkisi ile aktarıldığı dönemde oldukça akla yakın gelmektedir. Suya ilk ulaşan sahada su en bol ve gür gelmekteydi. Ana hatta ne kadar uzaklaşılırsa o derece su azalmaktadır. Keza Osmanlı İstanbul'unda isale hattının geçtiği saha da aynı güzergâhta olup varlıklı kişiler isale hattının en yakınında ikamet etmekteydiler.

5. Osmanlı Dönemi

Fetihten önce İstanbul Şehrin kapladığı saha Suriçi ile sınırlıdır. Şehrin nüfusu en iyimser tahminle 50 bin civarındadır (İnalcık, 2015: 215). Fethin hemen ardından Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Türk, Rum, Ermeni, Yahudi gibi çeşitli ırk ve dinlere mensup nüfus şehre yerleştirilmiştir. Özellikle Müslüman nüfus cemaatler halinde getirilip bir mahalle teşkil edilimekteydi (Ortaylı,1977: 87). Fetihten sonra şehirde Türkçe isimli 85 mahalle kurulmuştur. Bu sayı 1600 yılında 226 ya yükselmiştir (Büyükseçgin, 2021:65). Bu nüfus politikasına rağmen şehir yanal olarak çok fazla büyümemiştir. Bununla birlikte Eyüp Mahalleleri ve Tophanenin inşası sonrasında Galata'nın gelişimi dikkat çekicidir (Ayverdi, 1958: 4).

Şekil 12. Yüzyıllara Göre Külliye Dağılımı

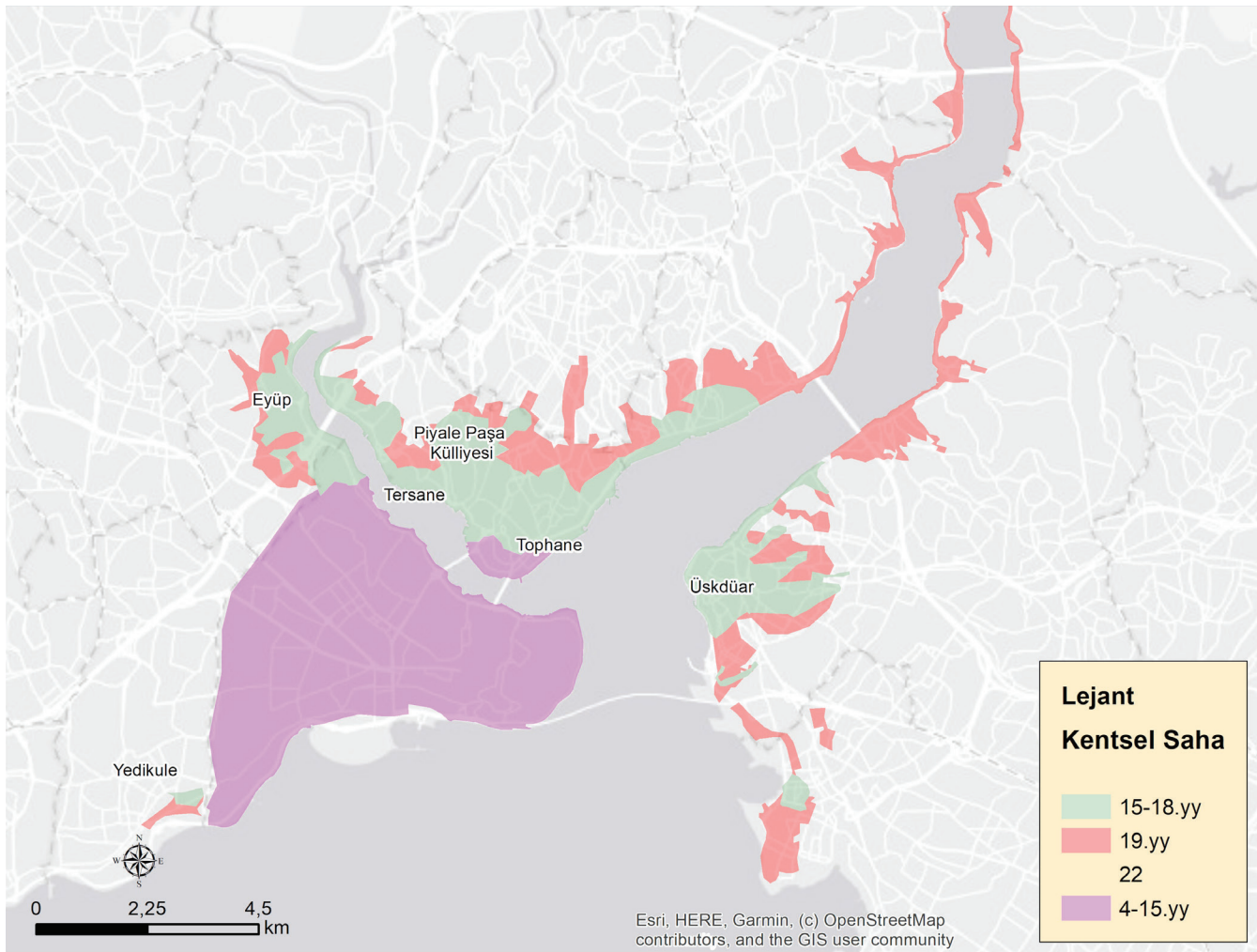
Kaynak: *Büyükseçgin, 2019 :240'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Fetihten sonraki İstanbul'un imarına dair yapılan faaliyetler bir yandan şehirde ikamet edilecek düzgün yapıların yapılması ve şehrin Türk-İslam kimliğini yansıtacak nitelikte olmuştur. Daha 15. yy' sonunda şehre İslami bir çehre kazandıran dini yapıların ve beraberindeki mektep, medrese, hamam, gibi vakıf sayılarının sayısı 300'ü bulmuştur. 16.yy sonlarında şehir anıtsal yapıların şehrin sülietini süslediği ve gelenlerin hayran olduğu bir şehir haline gelmiştir.

16. yy Osmanlı şehrinde haliçten İstanbul'a bakan bir kişinin ilk gözüne çarpan anıtsal yapılar Fatih tarafından yaptırılan, Bizans döneminde Apostolion Martiryon'un bulunduğu, dördüncü tepede inşa edilmiş Fatih Külliyesi, camiye çevrilmiş Ayasofya ve Bizans döneminde Teodosyus Forumunun Bulunduğu üçüncü tepede inşa edilmiş olan Beyazıd Camiidir. 17.yy'a gelindiğinde anıtsal yapıların yapımı ve boyutları bir miktar azalmış olmakla birlikte devam etmiştir (Şekil 12). Haliç manzarasında şehrin görünümü bu büyük yapıların aralarında kalan küçük külliyelerle tamamlanmıştır.

Tarihi Yarımadanın ortalama eğim altı derece olup, bazı sahalarda eğimin altmış derecenin üzerine çıktığı sahalar bulunmaktadır. Böyle bir topografyada büyük yapılar yapmak için geniş düz arazilere ihtiyaç vardır. Bunun için zaman zaman istinat duvarları kullanılmıştır. Diğer taraftan hem yapıları eğimli arazilere oturtabilmek hem de sert zemine kadar inip yapının

Şekil 13.Dönemlere Göre İstanbul Şehrinin Gelişimi

statik açıdan sağlam olması için sarnıç, mahsen, zindan olarak kullanılmış tonozlu sistemle geçilen alt yapılar oluşturulmuştur (Büyükseçgin, 2021: 68).

Şehir 15.yy'dan 18.yy sonlarına kadar geçen dönemde başta Haliç'in güney kıyıları ve Galata'nın kuzeyi olmak üzere genişlemiştir (Şekil 13). Daha 16.yy'da Piyale Paşa Külliyesi Kasımpaşa Deresinin çok içerisinde yapılmış ve burada bir yapılaşma başlamıştır (Kuban, 1970: 33). II Beyazıd'ın Galata Sarayında Acemioğlan Ocağını açmasından sonra bir iki mahalle olarak

Kasımpaşa sırtlarında da yerleşme olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Haliç'in güney kıyılarında tersanenin kurulması, gemi inşaatına dair kentsel fonksiyonların oluşmasına katkı sağlamış ve haliç kıyılarının yerleşilmesini hızlandırmıştır.

18.yy'a kadar olan dönemde Eyüp Sultan yerleşmesi şehirle birleşmiş durumdaydı. Yedikule'de azda olsa yerleşilmiştir. Boğaz ise o dönemde sahildeki küçük köyleri saymazsak hala yerleşilmemiş bir sahadır. Bununla birlikte Boğaziçi uygarlığı adı ile anılan kültürel gelişim başlamıştır. Zengin ailelerin yazlık evleri inşa edilmeye başlanıştır. Bu durum bir süre sonra bu bölgelere ulaşımı arttırmıştır. 1680 yılında 1444 kayık ve pereme varken (Kuban,1970: 16), Evliya Çelebi 15 000 kayıkçı ve peremeciden bahsetmektedir (Dankoff. 2006: 274). 18.yy sonlarında ise 3996'yı bulmuştur (Aden ve Sönmez, 2023: 11).

Bu gelişmeler 18.yy ile birlikte İstanbul'un Üsküdar, Galata sırtları ve kısmen de boğaza doğru genişlediği dönemde saray, külliye, sultan camisi, sebil gibi yapıların da sur dışında daha görünür olduğu dönemdir. Üsküdar'da meydan çeşmeleri, Nurbanu Sultan cami, Yeni Valide Cami, 1805 yılında tamamlanan Selimiye Cami, Beşiktaş'taki Dolmabahçe Sarayı gibi yapılar bu duruma örnek gösterilebilir. 18.yy'da kent siluetinde değişmiştir. 18.yy'a kadar kent siluetinde hâkim unsur külliyeler ve camiler iken bu dönemde anıtsal Askeri ve bürokrasi yapılarının da ön plana çıktığı görülmektedir.

18.yy'dan itibaren kentin peyzajın da batılılaşma ve modernleşme etkilerini yerel de olsa planlama çabalarında görmek mümkündür. Örneğin klasik Türk-İslam şehirlerinde görüldüğü gibi İstanbul cadde ve sokakları kısa mesafelerde yön değiştiren, dar ve çıkmaz sokakların sık görüldüğü ivicaçlı yapıdadır (Aliağoğlu ve Uğur:2016: 220; Bayartan, 2005: 88; Göney,2017:106) . İstanbul'da 16. yy seyyahlarından edinilen bilgilere göre şehrin cadde ve sokakları arasında düz olan tek yol Ayasofya-Beyazıd hattıdır (Kuban, 1970: 35). Ayasofya-Beyazıd Hattı dışında bütün yollar yukarıda ifade edildiği gibi organik bir yapıya sahiptir. Bu durum 19.yy'da Tarihi Yarımada da büyük oranda hâkimdi(Kahraman, 2018: 350). Ancak bölgesel olarak deprem ve yangın gibi doğal afetlerle tahrip olan mahallelerde grid sistem uygulanmaya gayret edildiği görülmektedir. Cadde ve sokak sistemlerindeki bu değişim çabası sadece Suriçi İstanbul'unda etkili değildir. III. Selim zamanında yapılan kışla ve Selimiye Mahallesinde de grid sistem kullanılmıştır.

5.1. Şehir İçi Arazi Kullanımı

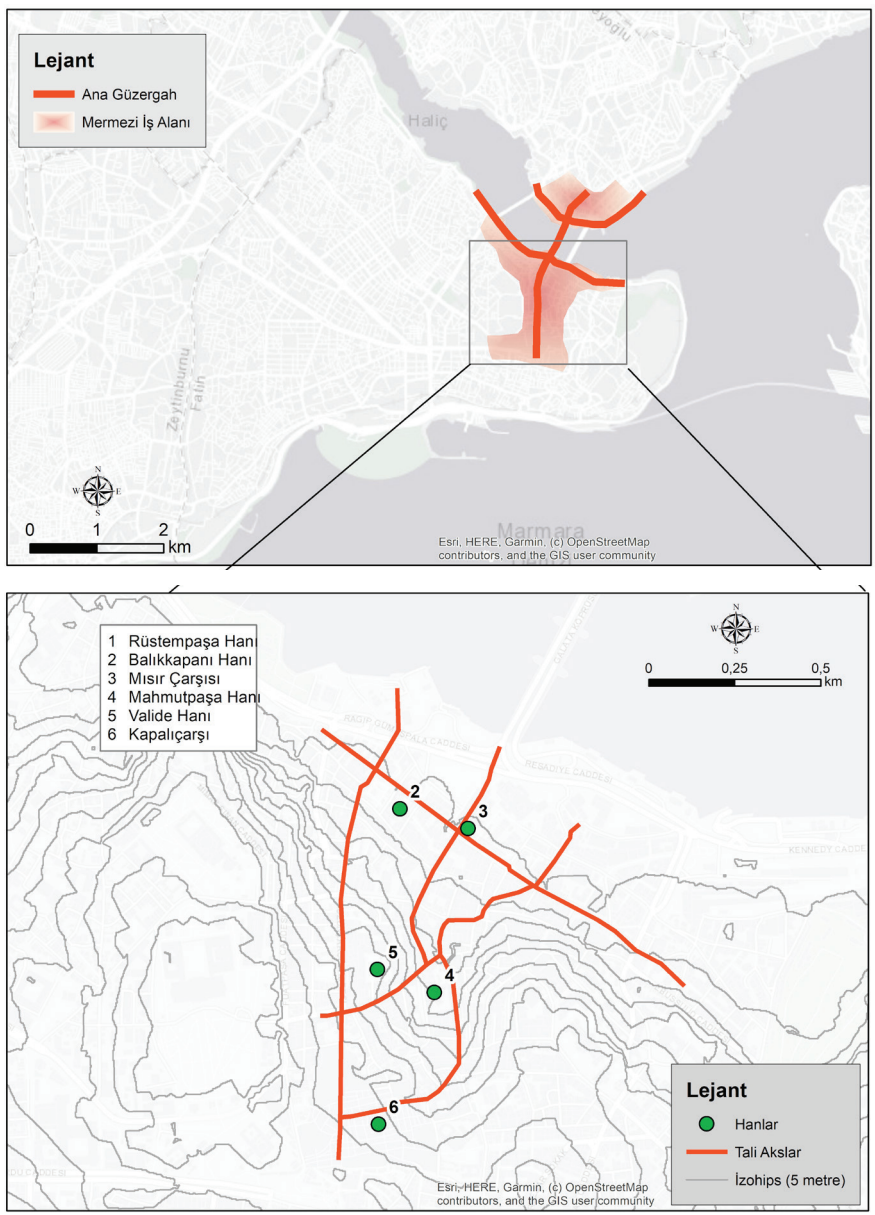
İstanbul'da 15.yy'dan 18.yy'a kadar olan dönemde şehir içi arazi kullanımında nicelik olarak değişiklikler olsa da nitelik olarak değişiklikler gözlenmez. Bu durağanlık en iyi şekilde liman ve ticaret bölgesinde görülebilir.

Liman ve Ticaret Bölgesi

Liman bölgesi aynı zamanda şehrin çarşılarının da yerini belirlemiştir. İstanbul Şehrinin liman ve liman ile koordineli şekilde konumlanmış olan ticaret bölgesi Haliç'in batısında Unkapanı-Sirkeci ve Kapalıçarşı-Galata aksı üzerinde gelişmiştir (Şekil 14). 18.yy'a kadar etkinliğini sürdüren bu bölgede Haliç kıyılarından Kapalıçarşı'ya doğru çıkıldıkça yükte hafif, pahada ağır malların ticareti yapılmaktaydı. O dönemde Kapalıçarşı hem bir ticaret merkezi hem de üretim odaklı pahalı, emek yoğun ürünlerin imal edildiği yerdir (Kiper, 2015:440).

Yukarda belirtildiği gibi ticaret bölgesinin oluşmasında limanların konumu birinci dereceden etkili olmuştur. Hanlar bölgesi ve Kapalıçarşı limanlar ile olan bağlantının en yakın olduğu sahadır. Ayrıca bu sahanın ortalama eğimi %5'i geçmediği için büyük oranda kas gücü ile yapılan münakale için de uygun bir sahadır. Limanlara deniz yolu ile en yakın olan saha ise Galata'dır. Bu hatta 19.yy'da köprü kurulması suretiyle karayolu ulaşımına açılmış olması Pera ile olan ilişkiyi arttırmıştır.

Şekil 14. Osmanlı İstanbul'unun Ticaret Ekseni

Kaynak: *Kiper, 2015'den yeniden çizilmiştir.*

İdari Bölge

19.yy'da idari fonksiyon kentte daha net görünür hale gelmiştir. 19.yy'a kadar tüm feodal düzenlerde olduğu gibi devlet otoritesinin mekânda görünür kılan devlet ofislerinden bahsetmek mümkün değildir. İdari yapı olarak ancak padişah sarayı, sadrazamlık ve bab-ı meşihat bahsedilebilir (Ortaylı 1977). Diğer birçok kamu görevlisi için devlet ofisi olarak kullanılan yer yetkilinin evidir.

19.yy'da idari bölgedeki bir başka değişiklik ise idari fonksiyon barındıran yapıların sur dışına çıkmasıdır. Fetihten sonra kısa bir süre Eski Saray (Saray-ı Atike) (Günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez kampüsünün bulunduğu saha) kullanılmıştır. 1462 yılında Topkapı Sarayı inşası başlamış ve uzun bir süre idari merkez olarak kullanılmış. 19.yy'da idari merkez olarak Dolmabahçe, Çırağan ve Yıldız Sarayları ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan Nezaretlerin kurulmasından sonra devlet erkânı Divan Yolundan Bâb-ı Âli'ye, bürokratlar ise sur içindeki konaklarını terk edip, Boğaz, Şişli, Harbiye gibi bölgelere taşınmıştır (Kiper, 2015: 453).

İkamet Sahası

18.yy'a kadar Osmanlı'da inşa edilen mahallerde etnik ve dini bir ayrım göze çarpar. Müslüman Mahallesi, Rum mahallesi gibi tabirler bu etnik ve dini ayrımı göstermektedir. Suriçinde gayrimüslim nüfus kıyılarda Müslüman nüfus ise daha

çok iç kısımlarda yoğunlaşmıştır. Konum olarak bakıldığında Aksaray, Laleli, Şehzadebaşı, Süleymaniye, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Fatih, Atikali, Dizdariye gibi semtlerde Müslüman nüfus yoğunlaşmış iken Kumkapı, Samatya, Bahçekapı, Eminönü, Fener, Balat, Eğrikapı gibi kıyı semtlerinde azınlık nüfus yoğunlaşmıştır (Kara, 2016: 131).

18.yy'da Şehrin genişlemesi ve Osmanlı devlerinin toprak kaybetmesi ile birlikte İstanbul'a yapılan göçler yeni mahallerin kurulmasına sebep olmuştur. 18. yy'da Boğaz çevresindeki miri ve saraya ait araziler satılmış ve bu sahalar imara açılmıştır. 1858 Arazi Kanunnâmesi ise mirî arazinin mülk topraklar hâline dönüşümünü kolaylaştırmış ve kentin yanal olarak büyümesini hızlandırmıştır (Kiper, 2015: 26). Bunların yanı sıra 19.yy şehrin sur dışına yayılması ve ulaşım sistemlerindeki gelişmeler neticesinde. Gelir düzeyi yüksek olan nüfus ulaşım aksları boyunca ikamet etmeye başlamıştır.

18.yy'dan itibaren başlayan konut arzı sadece şehrin yanal büyümesini şekillendirmemiştir. Ayrıca İstanbul şehrinin en büyük problemlerinden biri olan yangın bölgelerinin yeniden düzenlenip kâgir ve çok katlı bina inşa edilmesine de sebep olmaktaydı.

18.yy'a kadar olan dönemde sivil mimarideki hâkim yapı malzemesi ahşaptır. Hatta 16.yy'a kadar bedestenler dışında bütün çarşılar da ahşap ve genellikle tek katlıydı. Aslında yapı malzemesi olarak ahşap kullanılması İstanbul için oldukça uygundur. Ahşap yapılar esneme payından dolayı depremlere daha dayanıklıdır. Onun dışında taş nakliyatı ve işçiliği pahalıdır. Diğer taraftan ahşap yapıların ısınması kolay ve yapı üzerindeki yeni değişikliklere elverişlidir. Fakat yapı malzemesinin ahşap olması İstanbul'da büyük yangınların cereyan etmesine sebep olmaktaydı. Bu yangınlar için uygulanmak istenen tedbirlerin başında evlerin kargir olarak yapılmasıdır. Yapıların kargir olarak yapılmasına dair ilk ferman 17 yy'a tarihlenmesine rağmen olumlu sonuç alınması 19.yy'da mümkün olmuştur (Yıldız, 2015: 486).

SONUÇ

İstanbul Şehri kelimenin tam anlamıyla kadim bir şehirdir. Şehir tarihi MÖ 7.yy'a kadar inen kent günümüze kadar geçen süre zarfında kesintisiz bir şekilde yerleşilmiş ve yeni kentsel fonksiyonlar yüklenerek genişlemiştir. İstanbul'un kesintisiz ve yoğun yerleşilmesi çok katmanlı bir kültürel coğrafi görünümü de beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı şehir okunması zor ve her zaman sürprizlerle doludur. Yine bu kesintisiz yerleşme sonucunda bazı yerlerde 35 metreyi bulan antropojenik dolgu sahaları bulunmaktadır. Modern İstanbul'da yapılan altyapı çalışmalarında ki maalesef bunların birçoğu kurtarma kazıları şeklinde olmak zorunda İstanbul'un yerleşme tarihine dair şaşırtıcı bilgilere ulaşılmaktadır.

İstanbul'un bu kadar eski ve bu denli yoğun bir şekilde yerleşilmesinde kuşkusuz bulunduğu konumun fiziki coğrafya şartları da etkili olmuştur. Şehrin ilk kurulduğu saha olan Sarayburnu karşı kıyının yakın olduğu bir yarımadanın hâkim tepesi üzerinde kurulmuştur. Üstelik kurulduğu bölge bir tarafıyla yüzeysel boğaz akıntısının en şiddetli olduğu diğer tarafı ile akıntının en az ve balık popülasyonun ve çeşitliliğinin fazla olduğu bir sahadır. Dolayısıyla hayatta kalmaya ve genişlemeye uygun bir sahadadır. Şehrin situasyon özellikleri de gelişmesine elverişli şartlar sağlamıştır. Karadeniz ile Ege-Akdeniz uygarlıklarını bir birine bağlayan bir ticaret hattı üzerindedir.

Şehrin gelişiminde konumu kadar beşeri faktörler de etkili olmuştur. MS 4. yy Doğu Roma İmparatorluğunu başkenti olması şehrin gelişim tarihinde önemli bir gelişmedir. İdari fonksiyon üstlenmesinden sonra gelişmiş, birçok imar faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve dönemin önemli şehirleri arasına girmiştir. İmar faaliyetleri arasında su yapılarının önemli bir yeri vardır. Hidrografik açıdan fakir bir bölgede olan Tarihi Suriçi bölgesine günümüzdeki Kırklareli İline kadar uzanan isale hatlarıyla şehre su getirilmiş ve sarnıçlar aracılığı ile depolanmıştır.

Zaman içinde idari erkler değişir. Ancak kültür yavaş ve birikerek değişir. Bunun en güzel örneklerinde biri de Türk-İslam kültürü altında gelişen İstanbul şehridir. Osmanlılar inançları gereği sarnıçları orijinal fonksiyonları ile kullanmamışlardır. Açık sarnıçların bir kısmı bostan olarak kullanılırken Kapalı sarnıçlar atölye tipi sanayinde, bazı zaman ise anıtsal yapıların statiğinde kullanılmıştır. Ancak isale hatlarını bazı zaman onararak bazı zaman da genişleterek kullanmaya devam etmişlerdir. Doğal liman olan haliç Bizantion, Konstantinpolis, ve İstanbul zamanında şehrin ticaret ve liman fonksiyonunu üstlenmiştir. Megaralıların yönetim merkezi olarak kullandıkları Sarayburnu tepesi Osmanlı döneminde Topkapı Sarayının olduğu yerdir. Roma dönemindeki mese güzergâhı Osmanlı İstanbul'unda önemini korumuştur. Bizans döneminde üzerinde kilise manastır gibi anıtsal yapıların bulunduğu tepeler Osmanlı döneminde külliye ve camiler ile süslenmiştir.

18.yy' Osmanlı İstanbul'unun geliştiği ve değişti bir döneme tekabül eder. 18. yy. Kadar İstanbul'un neresi oluğu tartışmasız şekilde suriçi bölgesidir. Fakat 18.yy'dan sonra İstanbul neresidir sorusunun net cevabını vermek zorlaşır. Bu dönemde İstanbul parçalı bir şehir olarak gelişmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra batı kültür ve teknolojisinin şehirde ön plana çıkması şehrin imajını da şekillendirmiştir.

KAYNAKÇA

Aden, A. R., Sönmez, O. (2023). Arazı kullanımı ve ulaşım ilişkisi tarihi yarımada örneğinde değerlendirilmesi . İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi , 6 (1) , 1-22 . DOI: 10.56809/icujtas.1149792

Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2016). Osmanlı şehri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (38), 203-226.

Arseven, C, E, (1989). Eski İstanbul, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.

Arslan, M. (2009). Istanbul'un antikçağ tarihi: klasik ve Hellenistik *dönemler*. Odin Yayıncılık.

Ayverdi, E. H. (1958). Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu. Doğuş Matbası, İstanbul.

Baslo, A. M. (1998). Tarih boyunca Galata-Beyoğlu kurgusunun gelişimi ve XIX. yy. otellerinin bu gelişime etkileri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bayartan, M. (2012). Tarihi coğrafya çalışmaları açısından şehir ve Osmanlı şehri. Coğrafya Dergisi, (13):85-92.

Bayrı, M. A, (1972). İstanbul Folkloru, A. Eser Yayınları, İstanbul

Buyuksecgin, İ. (2019). İstanbul Tarihi Yarımada'da Osmanlı dönemi topoğrafya - yerleşim ilişkisi ve büyük konutların gelişim süreci üzerine bir değerlendirme, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Koruma – Yenileme Programı, Yayımlanmamış doktora tezi.

Buyuksecgin, İ. (2021). İstanbul Tarihi Yarımada'da Osmanlı Dönemi Yerleşim. Art-Sanat, 15: 61–92.

Crow, J. (2015). Bizans Konstantinopolis'inin su tedarik sistemi. *Çev. A. Aydoğan ve T. Kaçar,* Büyük İstanbul Tarihi, C, 6, 44-55.

Çelik, Z. (1998). 19. yüzyılda Osmanlı başkenti: değişen İstanbul. Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı. *İstanbul.*

Demir, M. (2001). Byzantion Şehir Devleti'nin Klasik Çağ'da m.ö.500-300 İstanbul Boğazı üzerindeki ticareti kontrol meselesi . Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 4 (5) , 46-60 .

Dursun, H. (2010). İstanbul'un Tarihi Mekanları, Şehir ve Kültür İstanbul, 105-179, Editör, Ahmet Emre Bilgili, Profil Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî. Evliyâ Çe- lebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini. I. Kitap. H a z ı r l a - yanlar: Prof. Dr. Robert Dankoff , Seyyit Ali Kahraman, Dr. Yücel Dağlı. Yapı Kredi Yayınları, 2006, İstanbul.

Fıratlı, N. (1965). İstanbul'un Yunan ve Roma mezar stelleri. Belleten, *29*(114), 263-324.

Genç, U. (2009). Haliç Zinciri Problemi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Gökdaş, R. (2006). Haliç'te rehabilitasyon çalışmaları sonrası mevcut su ürünleri, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Göney,S. (2017). Şehir Coğrafyası, Beta Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H., (2015). Fâtih Sultan Mehmed tarafından istanbul'un yeniden inşaası. Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty, *3*, 215-226.

Kahraman, M. (2018). The causes of the formatıon of sebıl and fountaın ın Istanbul and the effects of these constructıons on the cıty of Istanbul. The Journal of International Social Research 11 (56): 368-383.

Kahraman, M., (2018). 19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul Yollarının Değişimi. Journal of International Social Research, 11(60): 346-354

Kaplan, D. H., Holloway, S. R., & Wheeler, J. O. (2004). Urban geography. Wiley.

Kara, T. (2016). Iıı. Ahmed devrinde sur içi İstanbul: yerleşim alanları ve diğer alanların dağılımı . Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları) , 6 (11) , 119-148.

Karakuyu, M., Tezer, T. S., Balık, H. (2010). İstanbul'un tarihsel topoğrafyası ve literatür değerlendirmesi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , (16) , 33-60.

Kiper, N. (2015). Osmanlı Istanbul'unda kentsel mekânın değişim süreci. Antik Çağdan XXI. Yüzyıla İstanbul Büyük Tarihi, 1, 428-455.

Kuban, D. (1970). İstanbul'un tarihi yapısı. Mimarlık dergisi, *5*, 25-48.

Lordoğlu, N. (2015). Antik Byzantıon ve kalkhedon"un şehircilik açısından incelenmesi: kuruluşlarından roma imparatorluk dönemine kadar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Lordoğlu, N. (2019). Byzantion ve Kalkhedon'un şehircilik açısından incelenmesi: kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar. Cedrus, *7*, 169-194.

Ortaylı, İ. (1977). İstanbul'un mekansal yapısının tarihsel evrimine bir bakış. Amme İdaresi Dergisi, 10(2), 77-97.

Ozturk, M., Sahin, C., Yuksel, Y. (2017). Current power potential of a sea strait: The Bosphorus. Renewable Energy, *114*, 191-203.

Özdoğan, M. (2016). İstanbul'un tarihi yarımada dışı coğrafyasında göz ardı edilen tarihöncesi kültürler. Mimarist, *57*, 18-22.

Öztepe, O, (2001), İstanbul Suriçi'nde bulunan Bizans dönemine ait kiliselerin günümüzdeki durumları ve koruma sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Pasinli, A.(2007) Byzantion'un KuruluĢuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları, Calbis Baki Öğün'e Armağan, TTKY, 7(226):150-151.

Seetzen, Ulrich Jasper; İstanbul Günlükleri. 12 Aralık 1802-22 Haziran 1803, (Cilt 1). Çev. Selma Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Tekin, O, ve Yacı, A (2023). Hayvanlar ve Paralar, Antik Çağdan Günümüze Paralar Üzerindeki hayvan Hayvan Görselleri, Sergi Kataloğu, Akmed, Koç Üniversitesi Suna ve İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi.

Tekin, O. (2001). Eskiçağ'da İstanbul. Türk Eskiçağ Bilimleri Yayınları, İstanbul.

Yıldız, K. (2015). 1660 büyük istanbul yangını, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi

Zengin, M. (2008). Karadeniz'de yunus avcılığı. Aquaculture Studies, *2008*(1). 8-12.

İNTERNET KAYNAKLARI

Url 1. Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, https://akmed.ku.edu.tr/antik-cagda-balik-balikcilik-ve-balik-hikayeleri/palamut-baliklari-ve-altin-boynuz/ (Son Erişim Tarihi 06.09.2023).

Url 2. Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, (2023). https://tudav.org/calismalar/deniz-alanlari/turk-bogazlari/istanbul-ve-canakkale-bogazi-akinti-haritalari/ (Son Erişim Tarihi 01.09.2023).

Url 3. Piñar. R. E. https://shadowsofconstantinople.com/population-of-constantinople/ (Son Erişim Tarihi 01.09.2023).

Url 4. Connor, C ve Elliott, T. (2003). Byzantine Constantinople, http://awmc.unc.edu/wordpress/free-maps/byzantine-constantinople/byzantine-constantinople-metadata/ (Son Erişim Tarihi 01.09.2023).